

Dansk-tysk Arkivudveksling.

AF

AXEL LINVALD

Genforeningen med Nordslesvig har medført to Arkivoverenskomster mellem Danmark og Tyskland: af 10. April 1922 og af 15. December 1933. Den ene omhandler Forvaltningsakter, den anden historiske Arkivalier¹.

Ved Traktaten af 10. April 1922 forpligtede Tyskland sig til at udlevere Arkivalier og Kort vedrørende det til Danmark afstaaede Omraade, som havde Betydning for den løbende Forvaltning af disse Distrikter; til Gengæld lovede Danmark at afgive tilsvarende Arkivalier, som var nødvendige for Styrelsen af Sydtønder Kreds, samt Flensborg By og Land. For saavidt Akterne angik Forvaltningsdistrikter, Kredse, Kommuner etc., som blev gennemskåret af den ny Grænse, og ikke kunde adskilles, skulde de blive i den Stat, hvori de befandt sig den 20. Maj 1920. For Lokalakternes Vedkommende — praktisk talt drejede det sig om Udskillelsen af Sager vedrørende Sydtønder — kom Arbejdet, i Henhold til Undervisningsministeriets Skrivelse af 20. Juli 1924, til at paahvile Landsarkivar Gribsvad og Amtmanden over Tønder Amt Grev Schack-Schackenborg. For Centralmyndighedernes Vedkommende drog man Grænsen yderst snævert. Som Danmarks

¹ Den tyske Kommissær Statsarkivdirektor Walther Stephan har i *Archivalische Zeitschr.* 42.—43. Bd. (1934), S. 338 ff. givet en Redegørelse for den dansk-tyske Arkivudveksling: *Das deutsch-dänische Abkommen über den Austausch historischer Archivalien.*

Kommissær lod Rigsarkivar Erslev de forskellige Ministerier fremsætte deres Ønsker. Da disse udelukkende drejede sig om Akter vedrørende rent praktiske Spørgsmaal, Bygninger, Forstvæsen o. lign., har der ikke været Tale om Materiale, som kan faa væsentlig Betydning for Fremtidens historiske Forskning. Ifølge Sagens Natur kan Udvekslingen af Forvaltningsakter næppe paa noget Tidspunkt siges at være formelt afsluttet. Ogsaa jeg har som Kommissær (siden 1934) maattet fremsætte Ønsker om Udlevering af administrative Akter.

Langt større historisk Betydning maa der tillægges Udvekslingen af saakaldte historiske Arkivalier, som blev fastsat ved Noteveksling af 15. December 1933.

Ifølge denne Overenskomst har Danmark fra Statsarkivet i Kiel modtaget følgende Arkivfonds:

1. Lokalakterne for de i Aaret 1920 afstaaede nordslesvigske Omraader.
2. Tyske Kancellis Kopibøger 1730—70 (»Patenten« og »Rescripten«).
3. Slesvigske Ministeriums Arkiv 1851—64. Kopibøgerne skulde dog forblive i Kiel (medens Journalerne med tilhørende Registre afleveredes) og ligeledes »saadanne Aktgrupper, som kan være af aktuel Betydning ved Opklaring af retslige Tvistemaal indenfor de under Tyskland forblevne Omraader«.
4. Visse specielle Dokumenter og Akter ifølge særlig Overenskomst.

Til Gengæld har Tyskland fra Rigsarkivet modtaget en Række Arkivfonds:

1. Af Gemeinschaftliches Archiv alle Dokumenter og Akter, som stammer fra Tiden forud for 1460 (dog med visse Undtagelser ifølge særlig Overenskomst), samt for Tiden efter 1460 en Række specielt angivne »Urkunden« og Akter.
2. De Dele af de gottorpske Hertugers Arkiv, som ikke tidligere er blevet afleveret til Kiel (ligeledes med visse Undtagelser ifølge særlig Overenskomst).

3. Hvad der fandtes i København af den plönske Hertuginies Arkiv, af det schaumburgske Grevskab Pinnebergs Arkiv, af Grevskabet Rantzaus Arkiv, samt af Klostret Reinfelds Arkiv.
4. En stor Mængde holstenske og en Del slesvigske Regnskaber etc.
5. Visse specielle Dokumenter og Akter ifølge særlig Overenskomst.

Endelig indeholder Overenskomsten Bestemmelser om Delingen af de »historiske Arkivalier«, som fandtes i de tidligere lokale Embedsarkiver i Tønder eller derfra var overført til Landsarkivet i Aabenraa, samt af »historiske Arkivalier«, som maatte være kommet til Sydtønder. Princippet var, at Akter, som vedrørte Sydtønders Distrikt, skulde udleveres til Tyskland, Akter vedrørende det afstaaede Nordslesvig til Danmark. Forsaavidt en Deling af samlede Akter var paakrævet og mulig, skulde den gennemføres, og den nuværende Landegrænse være afgørende.

»Fra Ikrafttrædelsen af denne Overenskomst — erklærer Traktaten (§ 5) — skal der ikke fra nogen af Siderne gøres yderligere Retskrav paa historiske Arkivalier gældende. Paa den anden Side er man enige om, at Arkiverne, saafremt man senere skulde finde Arkivalier, som falder indenfor denne Udvekslings Rammer, skal overlade hinanden saadanne Sager«.

Forhandlingerne om denne Traktat har været overordentlig langvarige og staaet paa lige siden 1920; i Hovedsagen var de dog afsluttet omkring 1929.

Fra dansk Side er det Kr. Erslev, der som Rigsarkivar og Kommissær har Æren og Ansvar for Forhandlingen og dens Resultat. Selv om daværende Arkivar, fra 1924 Rigsarkivar, L. Laursen og Arkivar Dr. phil. William Christensen hele Perioden igennem har staaet ved hans Side og som Sagkyndige haft Indflydelse i mangfoldige Enkeltspørgsmaal, er det dog utvivlsomt Kr. Erslevs Synspunkter, der har været de bestemmende. I April 1934 blev det overdraget Forfatteren af denne Redegørelse, Rigsarkivar Axel Linvald som Kommissær at

iværksætte Udførelsen af de afsluttede Traktater. Paa tysk Side førtes Forhandlingerne af Chefen for Statsarkivet i Kiel, Statsarkivdirektor Geh. Arkivraad Dr. Richter og fra 1931 af hans Efterfølger Statsarkivdirektor Dr. Stephan. I de første Aar deltog yderligere i Forhandlingen en Række Sagkyndige: Universitetsprofessor Dr. O. Scheel, Landsbibliotekar Dr. Pauls og Universitetsprofessor Dr. Otto Brandt. Endvidere en kort Tid Hr. von Hedemann-Heespen og, i Forhandlingens sidste Afsnit, Dr. h. c. Ludwig Andresen.

I Hovedsagen har Forhandlingerne været skriftlige — den danske Journal over de udvekslede Skrivelser indeholder over 400 Numre — men har dog ogsaa givet Anledning til personlige Møder. I Oktober 1921 førtes indledende Samtaler mellem Gehejmerraad Richter og Rigsarkivar Erslev, hvorefter Spørgsmaalene i Marts 1922 blev nærmere drøftet i København mellem de danske og tyske Forhandlere og deres Sagkyndige. Nye Forhandlinger fandt Sted i Kiel i April 1923, i København i Marts 1924 og endelig i Kiel i Juli s. A.

Initiativet til Forhandlingerne udgik fra Kr. Erslev. Selv om Tyskland indrømmede, at Landegrænsens Flytning rejste arkivalske Spørgsmaal, og var rede til at vise Imødekommenhed, kunde man ikke se bort fra, at Versailles-Traktaten ingensomhelst Bestemmelser indeholdt om Udlevering af Arkivalier. Om det under disse Omstændigheder vilde have været muligt at opnaa en tilfredsstillende Udlevering af nordslesvigske Lokalakter, er derfor et aabent Spørgsmaal. Givet er det, at det danske Rigsarkiv — Kr. Erslev — benyttede Sagerens Stilling til at rejse Spørgsmaalet om en Revision af de Afleveringer, der efter Hertugdømmernes Afstaaelse havde fundet Sted i 1873—76. Ingen vil heller benægte, at den dengang tilvejebragte Ordning var lidet rationel, og at det derfor maatte være i begge Parters Interesse at iværksætte en ny Fordeling.

Medens det tydeligt nok var Kr. Erslevs Tanke uden Hensyn til Fortiden at optage Spørgsmaalet til fordomsfri Behandling, søgte man en Tid fra tysk Side at forme Drøftelsen

som en »Wiederaufnahme der im Jahre 1876 unterbrochenen Verhandlungen«¹. Ganske vist havde den tyske Kommissær i den Protokol, som var blevet optaget, medens Udleveringen af Arkivalier fandt Sted, til Afslutning underskrevet en Erklæring om, at »weitere Anforderungen auf fernere Aktenauslieferungen von ihm nicht gestellt würden«². I denne Protokol havde han — ligesom den danske Kommissær — henvist til sine Instruktioner. Da disse indeholdt, at den tyske Regering ikke var tilfredsstillet ved de danske Afleveringer, men uden principielt at give Afkald paa videregaaende Krav vilde nøjes med det Materiale, som var nødvendigt for Hertugdømmernes Forvaltning, skulde den anførte Protokolerklæring formentlig ikke rumme noget Præjudiz for den principielle Opfattelse af de tyske Krav. Fra tysk Side drog man deraf Slutningen, at Forhandlingen om Udlevering af Arkivalier efter Wienerfreden aldrig var bleven bragt til endelig Afslutning, og at følgelig — saaledes maa man forstaa Betragtningen — de Forhandlinger, man nu efter Genforeningen stod i Begreb med at optage, maatte opfattes som en Videreførelse af Forhandlingen efter 1864 og derfor — ogsaa — dreje sig om Opfyldelsen af de Forpligtelser, Danmark dengang havde paataget sig overfor Tyskland.

Det siger sig selv, at dette Forbehold — om det var blevet

¹ Den følgende Redegørelse har kun historisk Interesse, men fremkommer, fordi allerede den tyske Kommissær, meget kortfattet, men tydeligt har fremhævet dette Synspunkt: »... hatte dann schliesslich auch die deutsche Regierung nach Beendigung der Abgaben im Jahre 1876 es absichtlich unterlassen, eine für sie rechtsverbindliche Erklärung abzugeben, welche als Generalquittung über die von Dänemark hinsichtlich der Archivauslieferung in dem Wiener Frieden übernommene Verpflichtung aufgefasst werden konnte«. (Anf. Afh. S. 339). Og yderligere (smstds.): »Von deutscher Seite wurde im Fortgang der Verhandlungen darauf hingewiesen, dass eine Generalquittung über die aus dem Wiener Frieden bestehenden archivalischen Ansprüche entgegen der dänischen Auffassung tatsächlich nicht erteilt sei, und dass daher, soweit Dänemark seinen Verpflichtungen nicht nachgekommen sei, auch fernerhin ein deutscher Rechtsanspruch bestehe«.

² Protokol 13/10 1872—18/12 1875. (Rigsarkivet, Udenr. Min. Journal A. Nr. 5343 v).

lagt til Grund for Forhandlingerne — maatte give Danmark en ugunstig Stilling. Imidlertid havde Sagen den særlige Omstændighed, at Forbeholdet ikke var blevet meddelt den danske Regering eller Kommissær. Først efter at Udleveringen havde fundet Sted, var det blevet bekendt i Danmark, at den tyske Regering — paa Grund af dens principielle Opfattelse — vilde nægte at ratihabere Protokollen¹.

Allerede i December 1921 præciserede Erslev det Forhandlingsgrundlag, som han nærmere udviklede i en Memoire af 7. Marts 1922. I Hovedsagen var den Resultatet af Samtalerne med Geheimeraad Richter i Oktober 1921 og de senere Drøftelser med denne og de øvrige tyske Sagkyndige. I Virkeligheden havde man derigennem trukket Linierne op, som gaar igen i den endelige Traktat.

Om arkivalske Synspunkter kunde der ikke blive Tale. Dertil var de praktiske Interesser for modstridende. Retfærdigheden byder ogsaa at indrømme, at Sagen gennem Afleveringerne efter 1864 var blevet i den Grad forkvaklet, at Proveniensprincippet vanskeligt lod sig gennemføre. Saa meget mere, som Slesvigs Deling maatte lægge yderligere Hindringer i Vejen. Fra første Færd stillede man derfor Parternes Forskningsinteresser i Forgrunden og stræbte mod en Ordning, som — i højere Grad end den eksisterende — kunde tilfredsstille baade dansk og tysk historisk Videnskab. Udfra dette Synspunkt fremsatte Erslev sine Betragtninger.

Sager vedrørende Udenrigspolitikken, erklærede han, maatte blive i København, ligegyldig i hvilken Regeringsmyndigheds Arkiv de fandtes, Tyske Kancellis, Regeringskancelliets

¹ Rel. f. d. danske Gesandt i Berlin ¹⁸/₅ 1876. Udenr. Min. Journ. A. Nr. 6073 a. (i Pk.: Akter vedr. Freden i Wien Art. XX. Arkivsagers Aflevering Nr. 5). — I alle danske Akter vedr. Udnævnelsen af Kommissæren, den tidligere Overpræsident i Flensborg Kammerherre Rosen, var Arkivaflæringen da ogsaa bleven betragtet som endelig. (se f. Eks. Udenr. Min.s Forestilling ¹¹/₆ 1873. Indført i Registratur Nr. 1531). I Modsætning til, hvad der var Tilfældet med den tyske, var den danske Instruktion blevet meddelt Modparten. (Skr. f. Udenr. Min. til den tyske Gesandt ¹²/₆ 1873. Registratur Nr. 1551; selve Instruktionen smstds. Nr. 1723).

i Glückstadt eller andetsteds. Overfor Udlandet, hævdede han, kunde man ikke skelne mellem Hertugdømmerne og Kongeriget. Da næppe nogen udenrigspolitiske Akter var blevet udleveret Tyskland, medførte Paastanden ingen Forandringer og er ogsaa bleven godkendt af de tyske Forhandlere.

Større Konsekvenser medførte Erslevs følgende Paastand, at det for dansk historisk Videnskab var et ufravigeligt Krav, at danske Arkiver i alle Hovedtræk gav Oplysning om, hvorledes Rigets Konger havde regeret Hertugdømmerne. Danmark kunde derfor ikke gaa med til at udlevere Indberetninger fra de kongelige Statholdere, fra Raader og Embedsmænd i Hertugdømmerne, saa lidt som Akterne vedrørende Kongernes Forhandlinger med deres Medregenter og med Stænderne, endsige Tyske Kancellis Forestillinger 1770—1848. Tværtimod maatte man kræve tilbage Tyske Kancellis Kopibøger (Patenten og Rescripten) 1730—70, der tidligere var blevet afgivet. Trods mange Betænkeligheder gik de tyske Forhandlere med til denne Indrømmelse.

Betydningen af Erhvervelsen kan vanskelig overvurderes. Først og fremmest opnaaede Danmark en værdifuld Kildesamling til Hertugdømmernes Historie. Desuden blev et Princip bekræftet, som har været Grundlaget for nyere dansk Arkivpolitik.

Med Hensyn til Arkivalier af lokalhistorisk Karakter opstillede Erslev en behændig Formel, prisgav alle holstenske, krævede de nordslesvigske udleveret og foreslog, at hver af Parterne skulde beholde, hvad de laa inde med af sydslesvigske Akter. Holsten, erklærede han, havde til alle Tider været et tysk Land, som kun over Slesvig var kommet i Forbindelse med Danmark, og som efter 1864 ikke havde haft Interesse for dansk historisk Forskning. Ligesaa givet var det, at Akter, som helt eller overvejende omhandlede de i 1920 afstaaede Distrikter, burde findes i Danmark. Da den historiske Udvikling i Sydslesvig i lige Grad interesserer dansk og tysk Forskning, og ingen af dem derfor kan tænkes at ville vise Resignation, blev Opretholdelse af status quo den eneste mulige Løsning.

Nogle yderligere Betragtninger modificerede Anvendelsen af

dette Princip og har tilstræbt at tilvejebringe en mere rationel Fordeling af Hertugdømmernes Arkivalier. Til Gengæld for Tilbageleveringen af Størsteparten af de Dele af Slesvigske Ministeriums Arkiv 1851—64, som efter Wienerfreden var blevet afgivet til Preussen, var Erslev villig til at give Afkald paa de dengang tilbageholdte betydelige Dele af Gottorperarkivet og desuden af Gemeinschaftliches Archiv at udlevere det holstenske Grevearkiv fra Tiden før 1460 (samt de særlige gottorpske og holstenske Sager fra Tiden derefter). Erslev var sikkert klar over, at Udleveringen af det for Hertugdømmernes almindelige Historie saa vigtige Gottorperarkiv vilde betyde et stort Offer for dansk Arkivvæsen og Historieforskning. Adskillige vil maaske ogsaa tvivle om, at Tabet opvejes ved Generhvervelsen af Slesvigske Ministeriums mere omfattende, men næppe saa vigtige Akter. Til Gengæld kunde man næppe gøre Indvendinger mod, at det Plönske Hertugarkiv skulde samles i Kiel. Ogsaa ud fra danske Synspunkter var det en rimelig Ordning, som tillige medførte, at det Glyksborgske Arkiv — sydslesvigske Lokalakter fraregnet — blev sikret Danmark.

Det ligger uden for Hensigten med denne kortfattede Redegørelse i alle Enkeltheder at give Oplysninger om den praktiske Udformning og Gennemførelse af de gensidig udtalte Synspunkter. Nogle enkelte Hovedtræk skal dog anføres. Som tidligere omtalt var man enige om, at hver af Parterne skulde beholde deres slesvigske Arkivalier — Nordslesvigs Lokalakter og de store Udvekslingsobjekter fraregnet. Fra dansk Side har man dog gjort en Række Indrømmelser med Hensyn til Sagerne vedrørende Fehmern, Eidersted og det sydligste Slesvig. I og for sig har de næppe bragt dansk Historieforskning større Tab, men dog bevirket, at Overenskomstens Principper er blevet svækket.

Af Slesvigske Ministeriums Arkiv har Danmark ikke blot givet Afkald paa Kopibøgerne — som formentlig erstattes af Koncepterne, der findes henlagt mellem Akterne — men ogsaa

paa Sagerne, »die für die Klärung strittiger Rechtsfragen innerhalb der bei Deutschland gebliebenen Gebietsteile von aktueller Bedeutung sein können«. Yderligere har Statsarkivet i Kiel udskilt en Række »Akten fremder Provenienz«. Saavidt man kan skønne, omfatter disse Undtagelser ca. en Femtedel af den Part af Ministerialarkivet, som efter 1864 er blevet afgivet til Tyskland. Mod særligt Vederlag — den slesvig-holstenske Landsforsamlings og Oprørshærens Arkivalier — har Danmark til Gengæld faaet udleveret Akterne vedrørende Tillisch' Styrelse 1849—51, samt Slesvig Bispestols og Superintendents Arkivalier 1850—64¹.

Som ovenfor omtalt, har Danmark ifølge Arkivoverenskomsten generhvervet Tyske Kancellis Patenten og Rescripten 1730—70. Nævnes bør det dog, at Statsarkivet har tilbageholdt de dertil hørende Ekstrakt- og Registerbind.

Ved min Tiltrædelse som Rigsarkivar og Udnævnelse til Kommissær stod det tilbage at udarbejde Afleveringslister, der var saa fuldstændige og udførlige, at de i Fremtiden kunde give den afleverende Part tilstrækkelig Kundskab om, hvad der var afgivet, og skaffe Modtageren fyldestgørende Viden om, hvad han havde modtaget. Samtidig maatte de være affattet i en saadan Form, at et Eksempplar af dem kunde benyttes som Kvittering. Som Forarbejder forelaa for visse Arkivfonds Vedkommende summariske Fortegnelser over Sager, man havde forpligtet sig til at afgive; med Hensyn til andre havde man nøjedes med Lister over, hvad de to Parter vilde tilbageholde. Udarbejdelsen af de danske og Revisionen af de tyske Afleveringslister er med megen Omhu blevet udført af mine Medarbejdere Arkivarerne Dr. phil. Holger Hjelholt og Frøken Johanne Skovgaard.

¹ I denne Forbindelse kan nævnes, at Danmark ifølge særlig Aftale har tilbageholdt det ældste danske Kongebrev (1214), som horte hjemme i Cismar Arkiv, og erhvervet et Kongebrev fra Christopher af Bayern 1443, som fandtes i Statsarkivet i Hannover, samt endelig — til Gengæld for en Kirkebog fra Nykirke i Angel — bevaret det vistnok eneste eksisterende egenhændige Brev fra Kong Frederik I til Hertug Adolph.

I Juni og Juli 1935 udveksledes Afleveringslisterne, som i de følgende Maaneder blev gennemgaaet af Parterne. 20. og 21. April 1936 gennemførtes derefter Udvekslingen mellem Aabenraa og Kiel — det drejede sig fra dansk Side om Arkivalierne vedrørende Sydtønder, fra tysk Side om de nordslesvigske Amtsarkiver m. m. I Løbet af den følgende halve Snes Dage gik Transporterne frem og tilbage mellem København og Kiel, 4 til København, 3 til Kiel, hver Gang en stor Lastautomobil med Paahængsvogn.

Under 7. Januar 1937 har derefter de to Kommissærer — Statsarkivdirektør Stephan som tysk og jeg som dansk — underskrevet en »Protokol«, der bekræfter, at vi i Henhold til Arkivoverenskomsten »og med Overholdelse og Anerkendelse af de i denne fastsatte Bestemmelser har foretaget den paagældende Arkivudveksling«. . . »Idet vi saaledes har udført det os paahvilende Hverv, udtaler vi — under Henvisning til nævnte Overenskomst — at der ikke herefter fra nogen af Siderne vil blive gjort yderligere Fordringer gældende paa Udlevering af historiske Arkivalier«.

Endnu staar tilbage at nævne en Række Bestemmelser i Arkivoverenskomsten, som tilstræber at lette begge Landes Historikere Benyttelsen af Hertugdømmernes Arkivalier. Paa dansk Side vil man understrege, at danske Forskere — naar det drejer sig om den rent videnskabelige Benyttelse og saalænge Danmark ikke kræver Afgifter for denne — skal være fritaget for ethvert Vederlag for Udforskningen af Sagerne. Begge Parter vil i lige Grad kunne drage Fordel af det gensidige Tilsagn, at der ved Forsendelse af Arkivalier skal vises vidtgaaende Imødekommenhed. Med Hensyn til de videnskabelige Forskninger gælder Aaret 1864 som Grænseaar, indtil hvilket Arkivbestyrelserne selvstændig kan meddele den anden Parts Forskere Tilladelse til Benyttelsen, saafremt ingen særlige Betænkeligheder foreligger i det enkelte Tilfælde. Endelig skal Arkiverne i embedsmæssige Øjemed, navnlig til Brug ved Retssager, uden Bekostning stille Afskrifter af enkelte Dokumenter og Akter til den anden Parts

Raadighed, eller udlaane de paagældende Aktstykker i Original, forsaavidt ikke den Stats Interesse, til hvis Arkiv der rettes Anmodning, berøres deraf. Disse Bestemmelser gælder for Danmarks Vedkommende baade Rigsarkivet i København og Landsarkiverne i Aabenraa og Viborg.

Endelig bestemmes det, skal der paa ingen af Siderne foretages Kassationer af de nu udvekslede eller tidligere afleverede Arkivalier, forinden den anden Part er blevet underrettet derom og har faaet Lejlighed til igen at overtage de af denne afgivne Sager, som det paatænkes at kassere. — Bestemmelsen skyldes Kr. Erslev, som gjorde opmærksom paa, at det vilde være urimeligt, om Danmark afgav Sager, som ifølge preussiske Arkivprincipper vilde blive tilintetgjort. Han kunde i den Henseende henvise til, at Statsarkivet i Slesvig — udfra sit Standpunkt med gode Grunde — havde kasseret store Dele af Statholderskabets Arkiv. Var de blevet bevaret i København, kunde de have givet danske Forskere mange Oplysninger, som de nu maa savne.

Om Arkivoverenskomsterne og deres Enkeltheder skal der ikke her fældes nogen Dom. Begge Parter vil sikkert være enige om, at den nu tilvejebragte Ordning har medført en rimeligere Fordeling af Arkivalierne, og forsaavidt finde Resultatet relativt tilfredsstillende. Hver for sig vil de paa den anden Side beklage Ofrene og — maaske — paa det ene eller andet Punkt være i Tvivl om, at de har været Gevinsten værd. Danske Historikere kan som væsentlige Fordele henvise til Erhvervelsen af Tyske Kancellis Kopibøger og Slesvigske Ministeriums Arkivfunds. Med særlig Tilfredshed vil de understrege, at nordslesvigsk Lokalhistorie for Fremtiden kan studeres udtømmende i danske Arkiver. Til Gengæld vil de lige saa afgjort savne Gottorperarkivets mangfoldige Kilder til Oplysning om Huset Gottorps og Danmarks indbyrdes Forhold og Modspil. Ser man bort fra nationale Interesser og anlægger almindelige videnskabelige Synspunkter, maa man indrømme, at middelalderlige Diplomer og gamle Akter fra det 15., 16. og 17. Aarhundrede — der

overvejende har været Tysklands Part — har større Betydning end de mere omfattende nyere Aktmasser — som for en stor Del er blevet Danmarks Udbytte. Til syvende og sidst bør Vurderingen dog afhænge af, i hvilken Grad den tilvebragte Nyordning viser sig at fremme den videnskabelige Udforskning af de to Hertugdømmers Historie.
